

Preek gehouden op 4 mei 2025
in de Westerkerk Amsterdam
1 Samuël 2:1-10 Matteüs 5:3-10
door ds. Herman Koetsveld

4 mei 2025. 80 jaar later....De dragers van de herinneringen aan dat waar je nooit meer aan zou willen denken en waar ook zo vaak geen woorden voor gevonden konden worden, deze kring getuigen wordt nu snel kleiner. Ik ben van 1959. Ik realiseerde me pas heel laat dat ik slechts 14 jaar van na de verschrikkingen van de 2^e wereldoorlog ben. Mijn generatie, opgegroeid met schokkerige beelden in grijstinten over de oorlog, veelal zonder geluid: het was een verhaal van heel ver weg, maar dat rond deze dagen even wat dichterbij kwam. Ja, het was vaste lesstof bij het vak geschiedenis dat ik niet kwijt wilde in het vakkenpakket. Ik voelde ergens aan: wat geweest is, is nooit voorbij.

Op het bureau van mijn vader stond een ronde penning met daarop een embleem met 'Binnenlandse Strijdkrachten', een verzetsorganisatie. Zijn Rotterdamse afdeling had als hoofdtaak om de Maastunnel en de Maasbruggen veilig te stellen als de geallieerde troepen de stad vanuit het zuiden zouden komen bevrijden. Veel kreeg ik er niet over te horen. Maar mijn moeder vertelde hoe hij tijdens de beruchte razzia in de herfst van 1944 samen met zijn oudere broer in een inbouwkast was verstopt waar de linnenkast voorgeschoven was. De binnenstormende Duitse soldaten vonden hen en de verborgen stenguns onder die kastvloer niet. Gek idee, als zij en die wapens wel waren ontdekt, dan was ik er zeer waarschijnlijk niet geweest. Lot, toeval, stom geluk, God? 50 – 70 duizend andere jonge mannen werden wel opgepakt en op transport naar Duitsland gezet om daar de oorlogsindustrie gaande te houden.

Ook ik las het dagboek van Anne Frank en stond als 14-jarige met mijn hier studerende zus samen een hele tijd hiernaast in haar achterhuiskamer, dat kon toen nog. Later las ik boeken van kampoverlevenden als Primo Levi en Gerhard Durlacher en zo veel andere getuigenissen. En ik zag een enkele film zoals Sophies Choice, Schindlers List. Een enkele, want die verfilmingen die de eerdere authentieke beelden nader invulden, tartten uiteindelijk elk voorstellingsvermogen, maar ook elk incasseringsvermogen. Nie wieder, nooit meer, zo maakte de wereld zichzelf wijs. Zo, onmenselijk kunnen wij mensen toch niet zijn? Toch maar proberen te geloven dat het waar is dat de meeste mensen deugen?

Wat maakt dat de een kiest voor haat, voor de optie om kinderen te laten arresteren en het land uitzetten, voor het absurde en nooit bestaande idee van een 'volk van vreemde smetten vrij'? En een ander haar of zijn schouders ophaalt en doet alsof de wereld gewoon doordraait alsof er niets aan de hand is en zich enkel druk maakt als de bestemming richting luxueuze niksheid vertraging oploopt, of erger: onverhoopt niet door kan gaan? Maar ook weer een ander die in alle opzichten wakker ligt van wat er nu aan krankzinnig geweld gaande is in Gaza, Oekraïne, Myamar, Soedan als plekken van nu waar het 'nie wieder' onderuit is gehaald. En dan de keuze maakt om – op wat voor manier dan ook – in verzet te komen. Protest aan te teken. In actie komt?

Ja, je kunt er psychologische modellen op loslaten, om een antwoord te krijgen op deze vraag, die ook een vraag aan mij en aan jou is: aan welke kant van de geschiedenis denk je te staan of zou je willen staan? Hoe verhoud ik me tot de tijden waarin groteske bewapening het enige antwoord lijkt te zijn op de tijdgeest die sommigen zo duiden: we hebben met z'n allen gewoon weer zin in een gigantische oorlog.

Straks, na deze dienst worden wij uitgenodigd om te gaan kijken naar foto's die de fotograaf Cas Oorthuys in de oorlogsjaren 40-45 heeft gemaakt hier in onze stad, hier in onze eigen woon- en leefomgeving. Indringend, diep confronterend en onthutsend. Deze domineeszoon had zich afgekeerd van het protestantse milieu waarin hij was opgegroeid dat hij als benauwend was gaan ervaren. Maar het vuur om het kwade te weerstaan en het goede te zoeken had wel degelijk zijn wortels in de overtuiging dat onrecht en onmenselijkheid nooit het laatste woord mogen en zullen krijgen.

Op 2 mei 1943, hartje oorlog nam zijn vader, dominee Gerard Oorthuys afscheid als predikant van deze Westerkerk. En ook hij was ten nauwste betrokken bij het verzet. Ik kreeg zijn afscheidspraak van achterkleinzoon Casper (hij las net het evangelie) en ik raakte zeer onder de indruk van hoe hij op dat dieptepunt in de geschiedenis van de mensheid antwoord geeft op die vraag vanuit zijn rol als dominee van de Westerkerk: wat heb ik, als dienaar van het Woord uit te spreken? Hoe verhoud ik mij tot wat zo alles onderuit halend gaande is?

Zijn woorden van toen zijn wat mij betreft profetisch actueel voor nu. Citaat: 'Wij weten haast alles wat er in de wereld en aan de hemel te vinden is. Maar al wat wij weten gebruiken wij verkeerd, zodat we met z'n allen bezig zijn alles kapot te maken, wreed uit elkaar te scheuren en wij hebben er een sadistisch plezier in om alles te vernielen. Juist in deze tijd wordt dat openbaar. Denk toch niet, geliefden, dat gij er buiten staat'. Einde citaat.

Er is een innerlijk weten, een zoekend geloof, misschien soms ook, of, zoals de filosoof Kierkegaard het verwoordde een sprong in het diepe van het nooit-zeker-weten-maar dat uiteindelijke vertrouwen dat ons 'zijn', wie jij bent niet samenvalt met de optelsom van jouw genen, sociale factoren, IQ, talent en wat niet al, maar dat jouw leven gedragen wordt, zijn betekenis en richting krijgt door wat jou te boven gaat. Noem het God, de Liefde, Geest, de Oerbron, de Spirit, het Licht. Maar daar zit die wonderlijke omkering in van onze 'normale' kijk op ons bestaan. Dominee Oorthuys heeft het over een plek waar niemand bij kan komen en waar de ultieme vrijheid heerst: 'Wij hebben een veilige schuilplaats en die schuilplaats is Christus Jezus'.

In dat oeroude gebed van Hanna, een vrouw uit een verleden, maar hier aangehaald als symbool voor de zachte krachten die zo oersterk blijken te zijn – als zij tot haar verbazing uiteindelijk zwanger van de latere priester Samuël, wordt van voor naar achter die omkering verwoord. De toekomst is niet aan de krachtpatsers, de mannen van macht en geweld, maar de Eeuwige raapt de mensen op die als oud vuil terzijde worden geschoven. En Maria, zwanger van Jezus, zoveel later, zingt haar Magnificat leunend op deze woorden van Hanna: 'Zijn arm verstoort met kracht, de groten uit hun macht, de vorsten van hun tronen, maar Hij maakt kleinen groot'. Haar verzet heeft zijn grond in haar overgave aan God. Die twee, verzet en overgave, horen op een wonderlijke manier bij elkaar.

Het is diezelfde omkering waarmee Jezus zijn beroemde bergrede opent: het koninkrijk van God, die schuilplaats voor ieder mens, is voor de nederigen van hart, de treurenden, de zachtmoedigen, de mensen die zich inzetten voor recht en gerechtigheid, de barmhartigen, de mensen zonder dubbele bodems in hun hart, de vreedstichters, wie vervolgd worden vanwege hun opkomen voor de gerechtigheid.

Deze woorden gelezen in onze tijd. Niemand van ons had gedacht dat we 80 jaar na de belofte van 'nooit meer' opnieuw in de greep zijn gekomen van een paar mannen die niets willen weten van een alles en iedereen omvattende liefde, maar enkel geïnteresseerd zijn in eigen macht gestoeld op roof, uitbuiting, geweld, krankzinnige rijkdom, en dat alles gelikt, leugenachtig, evengoed eigentijds verpakt in een of ander variant van 'de wil van het volk'.

Dominee Oorthuys zei het toen zo: 'Wij staan tegenover een overmachtige vijand, waar tegen wij geen macht van wapenen hebben', om onmiddellijk en bij herhaling te roepen: 'Vrees niet', wees niet bang. Waarom niet? Waarom kon hij dat zeggen en waarom is het van levensbelang naar dit woord te luisteren? Vanwege die geestelijke omkering, vanwege die goddelijke schuilplaats die Christus voor hem is. De overgave middels die beweging van vertrouwen dat zelfs de eigen dood niet het laatste is geeft de kracht, de moed, de overtuiging om niet in de angst of de apathie te verzanden, maar op te staan. Om mens van Pasen te worden. Om in verbondenheid met alles en iedereen de weg van de gerechtigheid en de vrede te zoeken en werkelijk aan te gaan. Ja, verzet en overgave. Zij hangen ten nauwste met elkaar samen. Ook nu.

Vandaag, 4 mei we staan stil bij die ontelbare hoeveelheid namen waarvan er 102.000 van weggevoerde Joodse stadsgenoten hier verderop herinnerd worden bij het Holocaustmonument aan de Weesperstraat, en al die anderen die hun leven verloren aan de willekeur van de macht, toen, nadien en nu in de brandhaarden van onze tijd, waarvan de beelden opnieuw niet te bevatten zijn, omdat het mensen zoals jij en ik het zijn die de verwoesting en de dood plannen en uitvoeren.

82 jaar geleden, toen Anne Frank en haar medeonderduikers nog ruim een jaar onze weggestopte burens zouden zijn, werd vanaf deze preekstoel opgeroepen niet bang te zijn, maar vanuit een innerlijke geestelijke vrijheid en overgave die in Christus is te doen wat gedaan moet worden: mensen van de liefde te zijn en je tot het uiterste te verzetten tegen alles en iedereen die middels de overmacht van de angst denkt voor god te kunnen spelen.

Daarvan bevrijd te worden, toen, vandaag en morgen in heel die doorgaande dubbele beweging van overgave en verzet, van verzet en

overgave. Wat is het van een rijkdom dat wij vandaag en morgen en heel ons leven in dat perspectief mogen leven: mensen bevrijd tot waarheid en licht. Dat ze zingen, dat te leven, Wie dat vatten kan, die vatte het. Godzijdank. Amen.